

Brandweer 't Zand

Brandbestrijding in een buurtschap onder Middelburg, 1879-1941

Bij mijn onderzoek naar de geschiedenis van de Middelburgse brandweer werd mijn aandacht getrokken door gegevens en feiten over de brandweer van de wijk 't Zand. Deze wijk, waar ik sinds 1973 woon, behoorde tot het najaar van 1941 tot de gemeente Koudekerke. De bebouwing bestond grotendeels uit woonhuizen, gesitueerd langs de twee toegangswegen naar de stad, de Breeweg en de Koudekerkseweg. Ondanks de vrij grote afstand tot de dorpskern van de gemeente Koudekerke kreeg de brandbestrijding in dit deel van de toenmalige gemeente de nodige aandacht.

De organisatie

De oudste gegevens over de brandweer van de gemeente Koudekerke dateren uit omstreeks 1880. Hoewel ongetwijfeld voor die tijd al, net als op de andere Walcherse dorpen, van een georganiseerde brandbestrijding sprake was, werd in 1879 door de gemeenteraad een brandweerverordening vastgesteld. In artikel 1 stond: "De woonhuizen, schuren en stallen, loodsen en verder gebouwen in de kom der Gemeente en het gehucht 'het Zand' vormen het te beschermen gebied." Opmerkelijk is dat de brandbestrijding niet in handen was van een selecte groep vrijwilligers, maar dat alle mannelijke ingezetenen van 23 tot 60 jaar oud – op enkele uitzonderingen na – zich beschikbaar moesten stellen voor de inzet bij bluswerkzaamheden.

De inzet van zoveel mannen was niet zo verwonderlijk als je bedenkt dat voor bluswerkzaamheden wel zeventig man nodig waren. Onder leiding van een brandmeester, die werd bijgestaan door twee assis-

tenten, moesten pijpvoerders, slangenleiders, haakgasten, ladderdragers, lantaarndragers, maar vooral pompers en waterdragers worden ingezet. Er werd minstens twee keer per jaar geoefend.

Gezien de grote hoeveelheid briefjes van

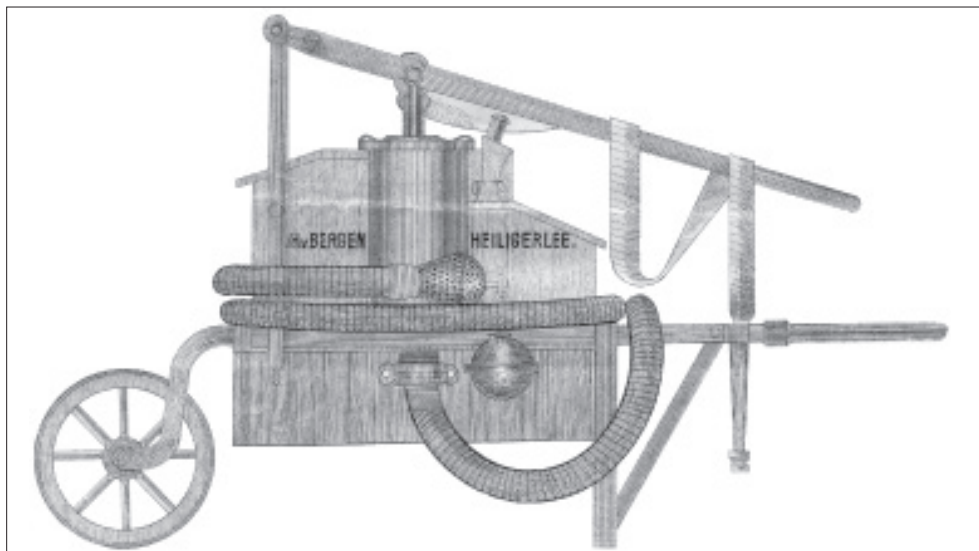
't Zand, afgebeeld op de plattegrond van Middelburg, 1925. (Zeeuws Archief, Zeeuws Genootschap, Zelandia Illustrata deel I nr. 327)

de plaatselijke huisarts was een aantal inwoners om lichamelijke redenen niet in staat zijn plicht te vervullen en werd hun ontheffing verleend. De wat rijkere inwoners van Koudekerke konden door betaling van hun verplichtingen worden ontheven. Voor het alarmeren en wekken werd de kerkklok gebruikt. Deze werd door de bode geluid. Hij werd ook ingezet voor het oproepen van de brandweertroepen voor een oefening. De porder had tot taak de manschappen persoonlijk te verwittigen van het brandalarm.

Hulp van Middelburg

Gezien de grote afstand tot de kom van Koudekerke zag het gemeentebestuur de brandbestrijding in het gehucht 't Zand toch als een probleem. Het gemeentebestuur van Middelburg kwam zijn Koudekerkse buur in 1887 tegemoet met een voorstel tot onderling hulpbetoon bij brand.

burg de clauseule dat de hulp zonder voorafgaande aanvraag alleen de eerste spuit betrof, had geschrappt. De overeenkomst hield stand tot 1 oktober 1896, toen Middelburg deze opzegde met de motivatie dat "nu in den laatsten tijd zoovele woningen op het grondgebied van Koudekerke in de onmiddellijke nabijheid van Middelburg

De in 1895 door het gemeentebestuur aangeschafte "Tweemans transportable Karspuit met Zuig- en Persvermogen" voor de brandbestrijding in 't Zand, geleverd door de firma H. van Bergen uit Heiligerlee. (Zeeuws Archief, Archief Gemeente Koudekerke, inv.nr. 752)

Een soortgelijke afspraak hadden B. en W. van de hoofdstad ook al met het gemeentebestuur van Arnemuiden gemaakt. De enige afwijking was de bepaling dat de Middelburgse brandweer hulp verleende bij brandbestrijding in 't Zand zonder dat het gemeentebestuur van Koudekerke eerst daartoe een verzoek had gedaan. Een jaar later ging het gemeentebestuur van Koudekerke akkoord, nadat Middel-

worden gebouwd en het uit dien hoofde niet langer aangaat de aldaar gevestigde ingezetenen van Koudekerke meer dan noodig is te doen profiteren van de voordeelen, welke Middelburg aanbiedt, zonder dat ook de te Koudekerke wonenden, in de lasten deelen."

Een nieuwe brandspuit

Ondanks een afwijzing in 1887 verzochten 29 inwoners van 't Zand op 13 november 1893 ten tweeden male om plaatsing van een brandspuit op 't Zand. Met het oog op de met Middelburg aangegane overeenkomst én het geringe aantal beschikbare manschappen in het gehucht, werd het verzoek opnieuw afgewezen.

De Koudekerkse gemeenteraad besloot echter wel tot het houden van een onderzoek naar het plaatsen van een *hand-*brandspuit op 't Zand. De burgemeester nam contact op met een landelijk bekende leverancier van brandspuiten, A.H. van Bergen te Heiligerlee. Om financiële redenen kon de spuit – een handbrandspuit no. 12, type karspuit – pas in 1895 worden aangeschaft. De spuit, model kruiwagen, moest worden bediend door twee personen. De aanschafprijs bedroeg f 125,-. De levering geschiedde per spoor via het station van Middelburg.

Met de levering van de karspuit in maart 1895 werden ook leidinggevende brandweerfunctionarissen aangesteld. Brandmeester werd J.F. Koeleman en assistent-brandmeester Jan de Troije. Over De Troije, ook wel Dutro genaamd, is nog te vermelden dat hij sedert 12 december 1878 op 't Zand woonachtig was. Hij was molenaar op de molen De Onderneming. Begin 1898 verliet De Troije de brandweer. Hij werd opgevolgd door zijn broer A.A. de Troije, maar zorgde zelf nog voor de stalling van het karspuitje. Daarvoor vroeg hij een bedrag van tien gulden per jaar. Waarschijnlijk was deze stalling maar van korte duur, want de Hervormde gemeente kocht van Dutro een perceel grond, gelegen in 't Vuile Bresje (de Kerksteeg), om er een evangelisatiegebouwtje te laten verrijzen. Dit gebouwtje, dat later verenigingslokaal (het Pand) werd genoemd, bood tot 1926 plaats aan de karspuit.

Een tweede karspuit

Op 17 oktober 1903 besloot de gemeenteraad van Koudekerke een tweede karspuit voor 't Zand aan te schaffen. Uit de documentatie blijkt dat 't Zand later over een

grote handbrandspuit beschikte, zodat we moeten aannemen dat deze aanschaf is gewijzigd.

Zoals we eerder vernamen was reeds in 1896 de hulpverleningsovereenkomst met Middelburg beëindigd. De raad vroeg zich dan ook af of de aanschaf van de tweede karspuit voldoende was om het ontbreken van de Middelburgse hulp op te vangen. De burgemeester stelde de raadsleden gerust met de mededeling dat, indien nodig, de spuit van het dorp zou worden gebruikt. Voor bemensing van de spuiten werden vrijwilligers ingezet. Zij kregen geen vergoeding conform de plichtbrandweer – een vaste vergoeding plus een premie voor de spuit die het eerst water gaf – maar een uurvergoeding van 75 cent. Deze regeling beviel de gemeenteraad niet en in 1909 werden enkele punten in de Verordening op het Brandwezen van 1879 gewijzigd.

Drie jaar later werd een nieuwe verordening ingevoerd. In deze verordening stonden twee opvallende wijzigingen. De eerste was dat de brandspuiten moesten worden opgeborgen in de daarvoor bestemde 'brandspuihuizen' die van een behoorlijke sluiting waren voorzien, en de tweede was dat alle mannelijke ingezetenen die op de eerste januari van elk jaar hun 23ste jaar hebben voleindigd, zich in de maand mei van het desbetreffende jaar schriftelijk of mondeling voor deze dienst bij het Brandwezen ter secretarie moesten melden. Dit gold voor alle mannen woonachtig in en rond de hoofdkom van het dorp (Koudekerke), tot op een afstand van 400 meter uit de kerk, en voor de mannen die op 't Zand woonden tot op gelijke afstand uit het zuidoostelijk punt van het perceel van C.M.J. Gernler. Men kon deze verplichting afko-

pen door jaarlijks vier gulden te betalen. De brandweerploeg op 't Zand bestond vanaf die tijd uit een brandmeester en twee assistent-brandmeesters, die het commando hadden, én 66 manschappen, waaronder drie hoornblazers die tevens porder waren. Als centraal punt van het aanwijsgebied kon op 't Zand niet de kom op 't Vuile Bresje fungeren, aangezien dan een deel van dit gebied binnen de Middelburgse gemeentegrenzen zou vallen. Er werd dan ook gekozen voor een centraal punt op ongeveer 400 meter afstand van de gemeentegrens. Om de kosten in de hand te houden, werd voor de porders c.q. hoornblazers een uitzondering gemaakt. De brandmeesters kregen namelijk op 15 juli 1912 van B. en W. het consigne de porders bij brand en oefening niet met de spuit te laten uitrukken, maar hen aan te zeggen dat zij alleen dienst hadden vanaf 's avonds 8 uur tot 's morgens 6 uur. In 1927 werd de verordening nogmaals gewijzigd. De uittredeleeftijd werd verlaagd van 60 naar 50 jaar. Uit een bijgevoegd 'kladje' kon ik opmaken dat door deze wijziging de doelgroep slonk van 155 naar 111 personen.

Oefenen

De oefenfrequentie van tweemaal per jaar was erg laag. De oefeningen werden door B. en W. vastgesteld en door middel van aanplakbiljetten bekendgemaakt. Bij zo'n oefening werden dan ook herhaaldelijk defecten en onvolkomenheden gerapporteerd. Een veel voorkomend probleem was lekkage van de waterslangen. Bij de oefeningen werd steevast de firma Peek uit Middelburg uitgenodigd. Dit "Magazijn in Luxe en Huishoudelijke Artikelen en Brandweermaterialen" was

gevestigd op de Lange Burg en leverde meermalen klein brandweermateriaal zoals slangen, koppelingen en touwmateriaal. Ook kon Peek voor levering van brandspuiten zorgen. De heer Peek was jarenlang brandmeester bij de Middelburgse brandweer.

Bij de oefening waren meestal ook de burgemeester, de gemeentesecretaris en enkele raadsleden aanwezig. Uitbetaling van de vergoeding vond direct na de oefening plaats. In 1917 ontvingen de plichtbrandweermannen 25 cent voor hun inzet. De uitbetaling vond plaats in het Bondscafé Pax Intransibus, gelegen aan de Langevielesingel, in het verlengde van de (Oude) Koudekerkseweg, ter plaatse van het daar nu aanwezige plantsoen. Per 1 januari 1918 moest brandmeester Koeleman wegens ziekte het commando overdragen aan A. Groenberg. A.J. Stoppels werd als assistent-brandmeester aangesteld.

In de jaren twintig rukte de brandweer een paar keer uit. Op 17 december 1921 brak er brand uit in de molen De Onderneming. Het brandrapport meldde: "Geblust met een minimax [handbrandblusser]. De spuiten zijn niet gebruikt daar we het vuur meester waren met emmers water voordat de spuit er was."

Op 20 juli 1924 brak er brand uit in het huis van J. Davidse, Tramsingel E44, en op 8 januari 1925 was er een brand in een houten timmerwerkplaats in de Kerkstraat (Vogelstraat) tussen de molen en de (Oude) Koudekerkseweg.

Op 7 december 1929 hielp de brandweer van 't Zand, samen met die van Koudekerke, mee met het bestrijden van de grote brand van hotel Verseput in de Lange Delft. Bij deze brand had een lid van de

Koudekerkse brandweer, die als dienstplichtige te Middelburg gelegerd was, op de beruchte zaterdag spontaan zijn (militaire) kazerne verlaten om bij de brand hulp te verlenen. Hij werd hiervoor door garnizoenscommandant H. Bierman bestraft.
Commissaris van de Koningin jhr. Quarles

king te verlenen aan de oprichting van een brandweerkorps van vrijwilligers op 't Zand. Bij de handtekeningen stonden ook die van (plicht)brandweerlieden. Men was klaarblijkelijk (terecht) van mening dat een brandbestrijdingsorganisatie in een kleine gemeenschap beter functioneert wanneer deze op vrijwillige leest is geschoeid. Voor

van Ufford bedankte de burgemeester van Koudekerke persoonlijk voor de inzet van beide korpsen.

Een beeld van het vooroorlogse 't Zand: de Koudekerkscheweg, ca. 1925.

Petitie

De brand van hotel Verseput was voor het gemeentebestuur van Middelburg aanleiding de organisatie van de Gemeentelijke Plichtbrandweer te herzien. In 1931 werd de Gemeentelijke Vrijwillige Brandweer opgericht. Of men zich op 't Zand op een dergelijke formule heeft bezonnen, is niet bekend. Wél werd aan B. en W. van Koudekerke een petitie aangeboden waarin zo'n zestig mannen verklaarden hun medewer-

zover valt na te gaan, reageerden B. en W. niet op deze petitie.

Traditiegetrouw kondigden B. en W. van Koudekerke de brandweeroefeningen aan. Zo werd op 16 september 1930 een oefening aangekondigd voor zaterdag 20 september 1930, 's middags om half drie. Brandmeester Groenenberg rapporteerde hierover het volgende: "Gemeld wordt dat 12 personen niet zijn verschenen niettegenstaande een persoonlijke oproep. Er is geoefend met de brandspuit op de water-

leiding waaruit bleek dat de watertoevoer voldoende was, maar wat de slangen betrof, dit liet veel te wensen over daar die bij alle veel lekken vertoonden. Vervolgens een oefening met de standpijpen, eerst op de Breeweg, daarna op de Koudekerksche weg. Ook is gebleken dat 4 slangenleiders te weinig is." Door middel van standpijpen

Visser. Het commando bestond toen uit brandmeester A. Groenenberg en de twee assistent-brandmeesters C. de Visser en J. Groenenberg.

Adviezen

De commandant van het in 1931 opgerichte vrijwillige brandweerkorps van Middelburg, H. Bierman, gaf het gemeentebestuur van Koudekerke in december van dat jaar enkele adviezen die een goed inzicht verschaffen in de staat van de organisatie van het brandweerkorps van de gemeente in het algemeen en dat op 't Zand in het bijzonder.

In de jaren 1924 tot en met 1928 gaf het Koudekerkse gemeentebestuur gemiddeld f 190,- per jaar uit aan de brandweerorganisatie. Wat de bluswatervoorziening betrof, waren er binnen de gemeente alleen op 't Zand en aan de Nieuwe Vlissingeweg brandkranen aanwezig. In de rest van de gemeente werd bij blussing water onttrokken aan watergangen, putten, sloten en op het dorp werd een zogenaamde Norton (grondwater)pomp gebruikt. Het belangrijkste advies van Bierman luidde het afschaffen van de plichtbrandweer en het instellen van een vrijwillige brandweer, bestaande uit een commandant, twee brandmeesters en zestien brandweerlieden. In plaats van de verplichte loting moesten de vrijwilligers nu worden opgeroepen. Het aantal van zestien werd gevormd door tien mensen uit Koudekerke en zes uit 't Zand. De eersten voor bediening van de motorspuit, de laatsten voor de brandkranen, zolang de motorspuit niet aanwezig was. Wat het materieel betreft adviseerde Bierman de aanschaf van een motorspuit met materiaal zoals zuigslangen, 300 meter persslangen, ramoneur en bendellappen. De spuit

Brandweer 't Zand		
Juli 1922 - Juli 1924		
1 - A. Groenenberg	Brandmeester	D. 46
2 - J. Groenenberg	Ass. Brandmeester	D. 61
3 - J. de Meppeler	Ass. Brandmeester	J. P. Boone D. 127
<u>Bode</u>		
- P. B. Bode	D. 11	192
<u>Stachewit</u>		
- C. de Foorke	D. 44	140
<u>Bode</u>		
- Y. Bosch	D. 9	194
<u>Londers</u>		
1 - D. Gans	D. 142	E. 53
2 - C. F. M. Hoornik	D. 94	H. B. Daivde D. 52, 52
3 - M. Schuur	D. 40	20
<u>Slangenleiders</u>		
1 - J. Kleijne	D. 37	140
2 - H. Schoutmeester	D. 26	139
3 - H. Clemond	D. 71	53
4 - F. Meier	D. 49	134
<u>Contacandragers</u>		
1 - J. Kuyper	D. 40	135
2 - P. van Veen	D. 94	119

Gedeelte van de lijst met brandweerlieden van 't Zand, 1922-1924. (Zeeuws Archief, Archief Gemeente Koudekerke, inv.nr. 203)

(ook wel opzetstukken genoemd) kon zonder gebruik van een pomp water worden onttrokken aan de ondergrondse brandkranen die in het wegdek aanwezig zijn. Door de stugge, ongevoerde vlasslangen was toepassing door één slangenleider per slang problematisch, vandaar de opmerking omtrent het aantal slangenleiders. Op 19 mei 1931 werd assistent-brandmeester I.P. Boone opgevolgd door C. de

moest vervoerd worden met een vrachtauto die door een inwoner te allen tijde beschikbaar moest worden gesteld. Als bergplaats zou het brandspuithuisje te Koudekerke kunnen dienen. Voorts gaf Bierman advies over de aanschaf van beschermende kleding.

Reorganisatie

In januari 1934 zond de Zeeuwsche Provinciale Brandweerbond een voorstel tot reorganisatie van de brandweer uit: "De sterkte in elke kern zal 12 man moeten zijn." De bond stelde tevens voor om voor de kern Koudekerke een motorspuit "die zich zelf vervoert" aan te schaffen. Voor 't Zand waren er voldoende brandkranen aanwezig, terwijl de brandspuit nog in goede staat verkeerde. Het kledingadvies luidde: "Een helm met kam en neklap, een olie- of leeren jas en een paar laarzen [dij-laarzen]." Als oefenfrequentie werd eenmaal per maand voorgesteld. Alarmering zou moeten gebeuren via openbare brandmelders die het personeel thuis stil alarmerden. De indicatie van de plaats van de melding vond plaats in het spuithuisje. Op 8 april 1935 stelde burgemeester Dregmans een ontwerpverordening op. Hierin werd onder andere bepaald dat het kader op 't Zand zou bestaan uit een opperbrandmeester en twee brandmeesters, waarvan één plaatsvervangend opperbrandmeester was. Het personeel zou bestaan uit zeven brandweerlieden en vijf terreinafzetteren. De maximumleeftijd voor brandweerlieden en terreinafzetteren werd gesteld op 50 jaar, die voor het commando op 55 jaar. Jaarlijks diende ten minste viermaal geoefend te worden. Het kader van de brandweer werd op 20 juni 1935 bijeengeroepen om de reorgani-

satieplannen te bespreken. Ook op 't Zand werd een twaalfstal personen aangesteld. De personele organisatie was nu rond. 't Zand beschikte echter niet over een motorpomp, men had nog een brandspuit die met de hand bediend moest worden. Daarom werden nog twee ploegen van twaalf man aangesteld om hand- (!) en spandien-

De karspuit van de brandweer van 't Zand was tot 1926 gestald in het Evangelisatiegebouwtje van de Hervormde Gemeente 't Zand, in 't Vuile Bresje (Kerksteeg). (Foto Leo Hollestelle)

sten te verrichten. Ze werden niet bij het gemeentelijk brandweerpersoneel ingedeeld en namen ook geen deel aan de oefeningen; ze moesten alleen bij brand pompen. Van de voormalige leden van de

plichtbrandweer die zich ook hadden aangemeld als vrijwilliger, voelden, zoals te verwachten was, de meesten niets voor zo'n functie. Uiteindelijk lukte het de opperbrandmeester een ploegje van negen pompers samen te stellen. De brandspuit werd gestald op het adres Breeweg D197 (later nummer 44) voor f 25,- per jaar.

Zoals het een goede commandant betaamde, gaf de opperbrandmeester B. en W. regelmatig een overzicht van de activiteiten. Hij rapporteerde op 18 december 1938 het volgende: "30 October 1937 – een oefening gehouden met de spuit in het Bosch van Torenvliet, welke twee uur geduurd heeft. 22 November 1937 – een

Het brandweerkorps van 't Zand in 1941. (Collectie Stadsgewestelijke Brandweer Vlissingen/Middelburg)

Nog meer oefenen

Door het ontslag op eigen verzoek van opperbrandmeester Groenberg per 1 oktober 1937 ontstond een wijziging in het kader. In Groenbergs plaats werd A. Jobse op proef tot opperbrandmeester aangesteld. Die opvolging strookte niet met de verwachting die plaatsvervangend opperbrandmeester J. Clement had gekoesterd en ook hij diende nu zijn ontslag in. Het lukte de opperbrandmeester evenwel de ploeg van negen pompers uit te breiden tot veertien.

oefening met de waterleidingen beproeven van alle brandkranen, anderhalf uur door alle mensen van de kern. 11 December 1937 – Brand bij Dekker in de Breeweg. Brengen in rekening: Brandmeester de Visser 3 uren, opperbrandmeester Jobse 2 uren. Zaterdag 9 April 1938 – een oefening gehouden met de spuit bij de Hofstede van Dhr. Joziassie aan de Kruisweg. Zaterdag 11 Juni 1938 – een oefening gehouden met de spuit bij de Hofsteden van de Rijke en Reijnierse aan de Breeweg. Daarna de slangen laten spoelen en te drogen hangen."

In 1934 werd een hulpverleningsovereenkomst gesloten met Middelburg. Door een misverstand was nog niet afgesproken met

ingang van welke datum de overeenkomst in werking trad. Eind 1937 werd voorgesteld deze datum te bepalen op 1 januari 1938. We mogen aannemen dat in de tussenliggende vier jaren nooit aanspraak behoefde te worden gemaakt op de overeenkomst.

Op 1 oktober 1938 kreeg opperbrandmeester Jobse zijn vaste benoeming. In de vacature van brandmeester werd A. Dobbelaar aangesteld.

Inmiddels werd een nieuwe berging voor de spuit aangewezen in de vorm van een oude kolenloods van de Stoomtram Walcheren. De loods van 15 x 4 meter kostte f 300,- en werd geplaatst op de weide van J. Verhage aan de Breeweg (waarschijnlijk het terrein waar nu de bebouwing van Zanddorp staat). Deze loods was geen fraai bouwwerk want bij het besluit van B. en W. was toegevoegd dat "...deze locatie niet vanaf de openbare weg te zien is."

Vreselijke Vrijdag

Zoals in de onderlinge hulpverleningsovereenkomsten met de Walcherse brandweerkorpsen was geregeld, werd op 17 mei 1940, toen de binnenstad van Middelburg werd gebombardeerd, ook de hulp ingeroepen van de Koudekerkse brandweerkorpsen. In de nacht van vrijdag 17 op zaterdag 18 mei gaf de Koudekerkse brandweer acte de présence. Om vier uur meldde zij zich met vijftien man. Om vijf uur volgde een ploeg van vijftig man van 't Zand onder leiding van opperbrandmeester Jobse met hun handspuit. Zij bestreden met deze spuit de branden aan de Rotterdamsche Kaai, de Brakstraat en de Singelstraat. De opgehaalde motorspuit van het Vliegkamp Veere weigerde, toen deze ter plaatse werd gebracht, alle dienst. Na

reparatie werd hij in gebruik genomen door de manschappen van 't Zand. Op zondag 19 mei keerde de ploeg met deze spuit huiswaarts.

Het einde

Annexatie van 't Zand door de gemeente Middelburg dreigde al enkele jaren. Na de verwoesting van de Middelburgse binnenstad ontstond een tekort aan bouw mogelijkheden voor de huisvesting van de gedupeerde Middelburgers. Uiteindelijk werd op 1 november 1941 de buurtschap 't Zand bij Middelburg gevoegd. Dit had voor de blusgroep van 't Zand natuurlijk organisatorische gevolgen. Het materieel werd ondergebracht in de garage van de firma P. Kievit in de Sint Janstraat. De kolenloods aan de Breeweg werd door personeel van Gemeentewerken afgebroken. Een ploeg van acht man werd bij het Middelburgse korps ingedeeld. In 1943 vinden we op de personeelslijst van de Middelburgse brandweer nog zeven brandweelieden van 't Zand terug. Toen ik in 1962 bij de Middelburgse brandweer als vrijwilliger in dienst trad, was van deze groep alleen nog J. Stoppels over. Hij verliet op 1 maart 1964 de brandweer.

Bob van der Weel

Geraadpleegde bronnen:

- Archief Brandweer Middelburg, inv.nrs. 3, 5, 87 en 105 (Zeeuws Archief).
- Archief Gemeente Koudekerke, inv.nrs. 16, 223, 224, 456, 752, 754, 755, 1278 en 1280 (Zeeuws Archief).
- H. Grootjans, 'Nederlands Hervormde Gemeente Koudekerke 1583-1983', Koudekerke 1983.